

PETERBURIS ARHIIVE AVAMAS

Vene Föderatsiooni Välisministeeriumi arhiiv Moskvast.
Foto Mart Helme

Peterburi Euroopa Ülikoolis toimus 16. ja 17. märtsil seminar-diskussioon "Juurdepääs informatsioonile – inimese õigused ja riigi huvid". See oli üks osa 13.–25. märtsini toimunud koolitusprogrammist "Arhiivide tegevuse õiguslikud ja eetilised aspektid. Ida-Euroopa arhiivid post-totalitaarses ühiskonnas". Lisaks arvukalt ja kõrgetasemeliselt esindatud Venemaa delegatsioonile oli diskussioonist osavõtjaid-esinejaid Ungarist, Slovakiast, Poolast, Valgevenest, Moldovast, Leedust, Lätist ja Eestist. Ettekanded ja neile järgnenud elavad diskussioonid olid jagatud nelja paneeli:

1. Juurdepääs informatsioonile vastavalt Venemaa ja rahvusvahelisele seadusandlusele.

Avaettekande pidas Venemaa Föderaalne Arhiiviteenistuse juhataja V. Kozlov, kellel tuli kahe päeva vältel korduvalt sõna võtta ja arvukatele küsimustele vastata. Informatsioonile juurdepääsu

reguleerivad Venemaa seadusi tutvustas Riigiduumas õigusnõunik A. Borissov. Vene Föderatsiooni Riikliku Arhiivi direktor S. Mironenko tegi ettepaneku avada uurijatele automaatselt juurdepääs kõikidele üle 30 aasta vanustele dokumentidele ning ainult vajaduse korral taotleksid ja põhjendaksid asutused kasutamisiiranguid ikka veel salastamist nõudvale vanemale informatsioonile. Siiani rakendatav praktika, kus komisjon vaatab kõik salajased toimikud enne nende vabaks kasutamiseks avamist ükshaaval läbi, kestaks praeguse tempo juures veel aastakümneid. Tihtipeale on kuulutatud terve toimik salajaseks, kui seal on kas või ainult üks salajane dokument. Diskussiooni käigus kerkis esile see, et kuna Venemaal puudub seadusandluse väljatöötamise ideoloogia, siis on paljud seadused omavahel vastuolus ja/või piiravad põhiseadust.

Rahvusvahelise Arhiivinõukogu endine peasekretär Charles Kecskemeti tutvustas Rahvusvahelise Arhiivinõukogu aktsepteeritud põhimõtteid, mis peaksid tagama juurdepääsu informatsioonile tänapäeva maailmas, ilma et see kahjustaks kellegi huve.

2. Informatsioonile juurdepääsu praktilised küsimused.

Venemaal on endiselt suur hulk ametkondlike arhiive, mille kasutamist ei reguleeri riiklikud õigusaktid, vaid ametkondade kehtestatud reeglid. Nii on see välisministeeriumi, kaitseministeeriumi, siseministeeriumi, Föderaalse Julgeoleku Büroo (FSB) ja teiste arhiividega. Kui Venemaal võeti kompartei arhiivid üle koos hoonete, koosseisude ja eelarvetega, siis KGB arhiivid antakse riiklikule arhiivisüsteemile üle toimikutena – riiklikel arhiividel puuduvad aga vastuvõtmiseks vajalikud hoidlad, inimesed ja raha. Nende leidmine olevat keeruline, arvestades Venemaa praegusi võimalusi. Samas on vaja jätkata represseeritutele arhiiviteatiste väljastamist, millega siiani tegeleb Föderaalne Julgeoleku Büroo. Mingi positiivne nihe on see, et Lubjanka arhiivis on avatud uurimissaal, kuigi sinna on uurijatel keeruline pääseda. Lihtsam peaks olema represseeritutel, kes soovivad tutvuda oma toimikuga. Paraku selgub, et paljud neist ei tea oma õigusi ja ainult tänu represseeritute ühenduste toetusele suudetakse need maksmata panna.

Peterburi linna ja Leningradi oblasti FSB esindaja S. Tšernovi sõnavõtust selgus, et nende ametkondlikus arhiivis on töötajad täpselt samasuguses teenistuses nagu kõikides teisteski osakondades – see tähendab, et nende põhiprofession ei ole arhiivindus, kuigi nende hulgas võib isegi olla arhiivinduslase ettevalmistuse saanud isikuid.

Vaidlusi tekitasid eriarvamused, kas FSB on KGB õigusjärglane või mitte.

3. Arhiivid postsotsialistlikus riigis. Arhiivid ja ühiskond.

Teise päeva avaistungil keskenduti põhiliselt Ida-Euroopa riikide kogemuste arakuulamisele. Tundub, et Eestis, samuti Lätis ja Leedus, on endiste totalitaarrežiimide eriteenistuste ja parteide arhiivid kõige avatumad. Endistes idabloki riikides, välja arvatud Baltimaad ja Ida-Saksamaa, ei ole eriteenistuste arhiivid üldse riiklikule arhiivisüsteemile üle antud, vaid on siseministeeriumi valduses ja nendele juurdepääs ei ole teadlastel-uurijatel üldjuhul võimalik. Isegi endised komparteiide või nende Ida-Euroopa analoogide arhiivid ei ole vabaks uurimiseks avatud. Poolas näiteks käib diskussioon, kas lühendada endise parteiarhiivi 30aastast kasutamisperioodi.

4. XX sajandi allikaõpetuse probleeme.

Viimasel istungil esinesid põhiliselt Venemaa Teaduste Akadeemia Venemaa Ajaloo Instituudi Peterburi filiaali teadlased-ajaloolased, kes rääkisid lähimineküü uurimustega seonduvatest probleemidest. Peterburi ülikooli doktorant A. Markov leidis, et Venemaal puudub praegu tasemel ajaloo filosoofia, mida võiks Läänes levinud postmodernistliku ajalookäsitluse kõrvale panna. Vanemad kolleegid ei olnud sellise arvamusalaldusega päris rahul.

Välisuurijad puutuvad aga Venemaa arhiivides töötades kokku hoopis erilaadsete probleemidega, millele allakirjutanu tähelepanu juhtis. Endiselt nõutakse enamikus arhiivides uurijatelt neid lähetanud asutuse garantiikirja (vene k – otnošenie). Arhiivi uurimissaali välja tellitud dokumentide kasutamiseks ettevalmistamise (lehtede nummerdamise ja toimikuisse õmblemise, kasutuslehe vormistamise jms) eest nõutakse eritasu. Samas võib see protseduur aega võtta mitu päeva. Ka tavaliselt tuleb arhiivides arvestada paari–kolme-päevase ootamisega, enne kui tellitud dokumendid hoidlast uurimissaali jõuavad. Koopiade valmistamise eest võtavad Venemaa arhiivid välisuurijalt kuni kümnekordset tasu, mis võib ulatuda 10 USA dollarini ühe koopialehekülje eest (!). Seda võib nimetada sõna otseses mõttes välisuurijate diskrimineerimiseks. Lisatasu nõutakse nii-öelda kiirtöö eest, kui tellija tahab koopiaid juba järgmiseks päevaks kätte saada – muidu võib kopeerimine venida mitme nädala või isegi mitme kuuni. Näiteks istus allakirjutanu Moskvas välisministeeriumi arhiivis ja kirjutas mitu tundi paari dokumenti ümber, mida mõistliku hinna puhul oleks võinud mõne minutiga kopeerida.

Välisministeeriumi arhiivis ei näidata endiselt uurijatele nimistuid, kuigi need pidid olemas olema isegi kolmes eksemplaris, vaid arhiivitöötajad toovad oma suva järgi vastavalt uurimisteamale toimikuid hoidlast uurimissaali. Isegi kirjale vastamise eest võivad Venemaa arhiivid nõuda raha. Näiteks pöördus Eesti peakonsulaat Peterburis linna ajalooarhiivi poole, et selgitada, milliseid materjale neil Peterburi eestlaste kohta leidub. Vastuse asemel tuli mõne kuu pärast arve ligikaudu seitsmele tuhandele rublale (umbes 4000 EEKi). Õnneks otsustas peakonsul enne arhiivis kohal käia. Loodetud suure hulga dokumendikoopiade asemel pakuti aga ainult vastuskirja paaril lehel. Arhiivi direktor kinnitas, et isegi kui vastus oleks olnud negatiivne, st et arhiivis puuduvad vastavad dokumendid, siis tulnuks ka selle eest maksta. Seekord jäi küll kaup katki.

Välismaalastele esitatakse suured arved on kindlasti tingitud Venemaa arhiivide alafinantseerimisest ja arhiivitöötajate väikestest palkadest (keskmine alla 1000 rubla kuus), millele püütakse igal vähegi võimalikul moel välisuurijalt lisa hankida.

Seminar-diskussiooni käigus arvamuste vahetamine tuli kindlasti kasuks kõikidele osalejatele ja aitab loodetavasti kaasa Venemaa seni veel kinniste arhiivide avanemisele, mis sisaldavad olulist informatsiooni ka meie lähimineküü kohta. Ürituse peakorraldaja, Peterburi Euroopa Ülikooli arhiiviope keskuse direktor Galina Lisitsyna arvas, et seminari materjalid väärivad ka trüki avaldamist.

Peep Pillak

Kirjutise autor seismas Vene Föderatsiooni Riikliku Arhiiviteenistuse lävepakul. Foto Rein Helme